

MAAILMAN- JÄRJESTYS JÄRISTYKSEN KOURISSA

Teksti ja kuvat Arja Albo

Takana vanha, edessä uusi vai
sittenkin uusvanha järjestys?
Globaalit pelisäännöt syntyvät
sopien, ei sotien – vaikka
vaikealta näyttää.

A

RJA: Sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen sanotaan murtuneen lopullisesti. Miltä **Markus Kröger** nykymeno näyttää? Arktinen alue ja sen mineraalit ovat tulleet näyttävästi osaksi

geopolitiikkaa.

MARKUS: Välit ovat kiristyneet myös arktisella alueella, vaikka varsin pitkään asioista on pystytty sopimaan.

Sanotaan, että noin 25 prosenttia jäljellä olevista luonnonvaroista olisi juuri arktisilla alueilla. Samalla kuitenkin ilmastomuutos etenee rajua vauhtia, ikirouta sulaa ja jo siitä aiheutuu paljon ongelmia. Arktisille alueille meno ei tule olemaan mitenkään helppoa.

Ylipäättään pirstaloituminen maailmanpolitiikassa on kasvanut. Kauppapolitiikassa tariffit, tullit ja boikotit hallitsevat. Tilalle on tullut kahdenkeskisiä sopimuksia. Esimerkiksi Kiina on hajauttanut omia sopimuksiaan. Näyttää myös siltä, että kolme autoritaarista suurvaltaa tekevät mitä lystävät presidentti **Trumpin** Yhdysvallat mukaan lukien. Muut blokkiutuvat sitten näitten ympärille. Euroopan asemoituminen on siksikin kiinnostavaa.

ARJA: Aiemman maailmanjärjestyksen haastaminen on näkynyt jonkin aikaa. Kaikki ei mennyt yhtäkkiä uusiksi Venäjän hyökättyä Ukrainaan. BRICS-maat (Brasilia, Venäjä, Intia, Kiina, Etelä-Afrikka, nyt myös Egypti, Etiopia, Iran, Yhdistyneet arabiemiirikunnat ja Indonesia) ovat kysyneet aika pitkään, miksi heidän äänensä ei kuulu globaalissa järjestyksessä ja sovittavissa asioissa.

MARKUS: BRICS-kauna kumpuaa vanhasta kolonialistisesta perinnöstä. Israelin hyökkäys-toimet Gazassa ovat lisäksi kärjistäneet tilannetta ja heikentäneet lännen mainetta. Länsi näyttäytyy tekopyhänä, koska se ei noudata edes itse muilta vaatimiaan pelisääntöjä tai arvoja. Latinalaisessa Amerikassa on esimerkiksi paljon Venäjän ymmärtäjiä.

Ehkä kaoottisuuden lisääntyminen luonnehtii aikaa. Sopiminen voi vaikeutua entisestään, jos ja kun valtioiden välinen kilpailu ja vihamielisyys kasvaa: sanotaan suoraan, että me haluamme nämä ja nämä mineraalit ja luonnonvarat.

Finanssikriisin 2008 jälkeen oli nähtävissä myös, että finanssipääoma alkoi suunnata kiinnostustaan luonnonvaroihin ja esimerkiksi maakauppoihin. Arabivaltiot esimerkiksi vuokrasivat maata Afrikasta 50–100 vuodeksi yleensä. Etupiirijakoa on tehty sillä silmällä, että resursseista tulee olemaan pulaa.

ARJA: Oletko **Jari Gustafsson** huolestunut monenkeskisen ja sopimusperustaisen maailmanjärjestyksen tilasta?

JARI: Olen ollut 38 vuotta virkamiehenä viime kesään asti ja siitä ajasta puolet kauppapolitiikassa. Jos jätetään pois idänkauppa ennen kylmän sodan päättymistä 1990-luvun taitteessa, olen ollut tekemisissä taloudellisen integraation kanssa globalisoituvassa ympäristössä. Koko silloinen ajattelu perustui suhteellisen edun periaatteelle eli me teemme täällä sitä, mitä parhaiten osaamme, muut samoin ja että kaikki hyötyvät keskinäisriippuvuudesta. Tämä aika on nyt mennyt – ehkä pitkäksi aikaa.

Muutosta kehystää ajatus moninapaisesta maailmasta, jota Venäjän Putin ja muut autoritaariset valtiot, mukaan lukien Yhdysvaltojen tuoreet linjaukset, tavoittelevat.

ARJA: Maailman kauppajärjestön (wto) perustamisesta alkaen on kuitenkin käyty keskustelua siitä, kohtelevatko globaalin kaupan säännöt oikeudenmukaisesti köyhiä ja kehittyviä talouksia. Oli myös kansalaisliikehdintää, kuten Fix It or Nix It ja finanssikriisin aikaan Occupy. Kysyttiin, onko oikein, että talouden ehdoilla tehdään maailmanjärjestystä. Toisen maailmansodan jälkeenhän järjestystä tehtiin Yhdistyneitten kansakuntien periaatteille.

JARI: Täytyy tosiaan mennä taaksepäin ja katsoa millainen sääntöpohjaisuus on ollut ja millaiset ovat instituutiot. Toisen maailmansodan jälkeen perustettiin yk ja Bretton-Woods

Jari Gustafsson

Suurlähettiläs, asemapaikkoina muun muassa Kiina ja Japani.

Työ- ja elinkeinoministeriön kanslia-päällikkö 2015–2020.

-instituutiot, eli Kansainvälinen valuuttarahasto (toim. valuuttavarantona Yhdysvaltain dollari) ja Maailmanpankki. Sodanjälkeisen jälleenrakennuksen myötä kehittyi vaihteittain Euroopan unionin, sekä vuonna 1960 Marshall-apu koordinoiva ja samanhenkisten maiden politiikkasuunnittelua vahvistava OECD.

Maailmankauppaa edistettiin GATT-kieroksilla, tullitasoja alennettiin ja vuonna 1995 perustettiin sitten WTO, jonka perustamista Keynes oli jo sodan jälkeen esittänyt.

Ajattelu perustui kansainväliselle työnjaolle ja keskinäisriippuvuudelle ja myös sille näke-

myselle, että se nämä instituutiot toimivat rauhan takeena.

Ekonomistit ovat varsin yksimielisiä, että maailmankaupan vapauttamista edistävät ratkaisut olivat talouskasvun kannalta merkittäviä. Mutta ongelmiaikin tuli. Ensinnäkin, liberalisoimisesta ja modernisaatiosta syntyi rakenneuutosongelmia, jotka näkyivät tulonjaossa ja työttömyytenä. Korjaavia toimenpiteitä edellytettiin ennen muuta julkiselta vallalta mutta niiden tekemisessä epäonnistuttiin. Kritiikin vuoksi kaupan vapauttaminen monenkeskisesti halvaantui ja vähitellen siirryttiin alueellisiin järjestelyihin.

Olisi pitänyt alkaa käsitellä monenkeskisesti WTO:ssa kaupan, talouden ja ympäristön välisiä suhteita, estää kartelleja, puolustaa työntekijöiden oikeuksia ja huolehtia, että myös kehitysmaissa

saadaan lääkkeitä. Nämä keskustelut ovat enimmäkseen olleet jäissä viimeiset 30 vuotta.

Toiseksi, Kiinan liittyminen WTO:hon mulisti vanhoja rakenteita. Enää ei ollut kriittisesti järjestön toimintaan suhtautuva Intia ja joukko kehitysmaita, vaan nyt oli myös voimakas Kiina, jonka sijoittaminen vanhan järjestelmän raameihin oli jo itsessään hankalaa. Tarvittiin vahvempaa dialogia, mun muassa G20 -foorumi, teollisuus- ja muitten maitten ja myös globaalin etelän kanssa.

Kun perinteisten suurten valtioiden taholta (Trump, BRICS) haastetaan juuri nyt vanhoja järjestelmiä, yhteistyö ja säännöistä sopiminen tulee vielä hankalammaksi.

ARJA: Kysyisin sinulta Markus mitkä mieles-täsi ovat kehittyvien talouksien kannalta olleet suurimmat epäkohdat?

MARKUS: Uusliberalismi 1990-luvun lopulta lähtien on pakottanut monet maat kilpajuoksuun. Päätoimijoiksi ovat nousseet suuryritykset ja miljardöörit. Uusmerkantilismi on vah-

vistunut (toim. tarkoittaa muun muassa viennin ensisijaisuutta, kotimaisen tuotannon suojelua tullessa ja muuna protektionismina, pääoma-liikkeiden kontrollointia). Se näkyy muun muassa lihantuotannossa ja kaivostoiminnassa Latinalaisessa Amerikassa, jossa yhdistettiin firmoja mutta myös Kiinassa ja Yhdysvalloissa. Esimerkkinä jättimäiset it-firmit. Tämä on iso muutos ja siksi talouden analyysiysikköä on mietittävä uudelleen.

Sitten ovat diplomaattiset hyökkäykset ja konfliktit ylipäänsä. Venäjällä aseellisuuden merkitys on hyvin suuri ja kasvun lähde. Yhdysvaltojen vetäytyminen Afganistanista vaikutti heillä, sillä konflikteja pitää olla kaiken aikaa menossa, jotta maailman suurimmat ase-firmit saavat myytyä tuotteitaan.

ARJA: Miltä **Helena Laukko** näyttää yk:n mahdollisuudet? Monet ovat arvostelleet yk:n voimattomuutta meneillään olevissa kriiseissä. On vaatimuksia yk:n peruskirjan ja muun muassa turvallisuusneuvoston kokoonpanon suhteen.

HELENA: Vaikka voin allekirjoittaa kehityskulun moninapaistumisessa, jossa vahvimman valta korostuu ja se tietysti murentaa yhteisen sopimisen pohjaa. Puolustan silti voimakkaasti yk:ta. Sen piirissä on laaja yhteinen ymmärrys, että yhteisiä sopimuksia tarvitaan.

YK täyttää tänä vuonna 80 vuotta. Sitä on haastettu aiemminkin, toivon, että YK kestää nykyisetkin haastamiset. Poikkeuksellista kuitenkin on poliittisen tahdon puute, esimerkiksi Yhdysvallat vetää rahoitustaan YK:lta ja sen järjestöiltä. Se tarkoittaa, ettei YK pysty toimeenpanemaan niitä mandaatteja, joita jäsenmaat ovat sille antaneet kuten rauhanvälitys, konfliktien ratkaisu, kestävä kehityksen turvaaminen tai hätäavun antaminen. Tilanne on hätäavun suhteen täysin kestäväntön Gazassa ja Sudanissa.

Kansalaisten silmissä nämä ongelmat eivät näyttäyty jäsenmaiden vaan YK:n ongelmana – vaikka se toimii vain jäsenmaitten valtuutuksen ja rahoituksen turvin. Monia rakenteellisia uudistusaskelaita toki tarvitaan YK:ssakin. Mutta jos

nykyiset rakenteet vain romuttuvat, se on pienten jäsenmaiden näkökulmasta hyvin tuhoisaa.

ARJA: YK on innovaatio, josta ei pidä luopua. Kun eri puolilla sopeutetaan talouksia ja panostetaan omien maitten puolustuksen vahvistamiseen, se tapahtuu juuri kehitysavun ja YK:n eri solidaarisuusmekanismien kustannuksella.

JARI: Pitää toivoa, että me seisomme puolustamassa monenkeskisiä instituutioita. On hienoa, että on joku paikka kuten YK, jonne voidaan kokoontua keskustelemaan sodan ja rauhan kysymyksistä. Näitä tarvitaan.

HELENA: Tällä hetkellä Kiina on ainoa suurvalta, joka korostaa YK:n ja monenkeskisen yhteistyön merkitystä. Tietenkin sillä on myös omia päämääriä. Mutta kun Yhdysvaltojen johdolla heikennetään läntisten maitten vaikutusvaltaa YK:ssa, muut täyttävät syntyvää tyhjää.

JARI: Mutta silti Kiina ajaa moninapaisuutta ja haastaa nykyisiä mekanismeja.

MARKUS: Jotkut ovat argumentoineet, että kansainvälisissä suhteissa Kiina yrittäisi enemmän estää sellaisen vaikutuksen antamista, että se puuttuisi muiden valtioiden sisäisiin asioihin, toisin kuin monet aiemmat suurvallat. Tosin tämä on tulkinnanvaraista ja riippuu maasta.

Yhdysvaltojen hegemonia alkoi heikentyä Aasiassa jo Vietnamin sodan jälkeen. Nyt sillä on viimeiset hetket varjella dollaripohjaista kaupankäyntiä.

Valtaosan globaalin etelän suhteen Kiina ei niinkään halua dominoida vaan haluaa mieluummin hegemonisen aseman. Tosin juuri näin nouseva hegemonia toimisi ennen valta-asemaa.

ARJA: Keskustelussamme on tullut esille suuryritysten valta ja oligarkkien omat edut. Maailmaa tuntuvat hallitsevan harvalukuisten miljardöörien joukko ja heidän omistamansa yritykset.

JARI: Autoritaarisissa maissa valitaan, ketkä saavat rikastua. Tästä **Anne Appelbaum** kirjoittaa kylmäävästi *Autokratia oy* -teoksessaan.

Toisaalta, uusien teknologioiden voittokuluissa on aika vahvasti näkynyt ”voittaja vie kaiken” -ilmiö, joka on hankalasti ratkaistava asia.

HELENA: YK:n inhimillisen kehityksen raportissa nousi esille tekoälyn suuryhtiöt. Kolmen suuryritysten yhteenlaskettu arvo oli yhtä suuri kuin koko Afrikan bruttokansantuote

ARJA: Kun globalisaatio ja yhteinen sopiminen on tuottanut myös osattomuutta ja täällä mainittuja rakenneongelmia taantumana ja tulonjaossa, myös demokratiakehitys on ottanut iskuja. Polarisaatio ja viholliskuvat syövät sopimisen tilaa.

MARKUS: Uusmerkantilistista suuryhtiöiden vallan kasvua ei osattu nähdä aikanaan.

Keikahduspisteessä ilmastotoimet ovat aivan keskeiset. Kyse on Amazonista, jääpeitteestä ja

siitäkin, että esimerkiksi öljyä tuottavat arabimaat estävät ilmastotoimia. Olisi rationaalista keskittyä nyt maapallon keskeisten uhkien ratkaisemaan. Tutkijoiden ääntä ei kuitenkaan kuunnella. Sitä vastoin kaikenlainen disinformaatio hallitsee.

ARJA: Voisiko YK:n Agenda 2030 olla väline kaaoksen hallinnassa?

HELENA: Ehdottomasti voisi. Viimeksi siihen on tuotu rauhan ja turvallisuuden vahvistamisen elementtejä. Myös vuosituhattavoiteisiin päästiin varsin hyvin. Mutta kun aikaa on enää vuoteen 2030 rajallisesti, tavoitteista jäädään. Ilmastohaasteiden taklaamiseen ei päästä.

Sitä vastoin sotilasmenot kasvoivat 2023–2024 9,5 prosenttia, kun kehitysrahoitus laski 7,1 prosenttia. Raitio näyttää kasvavan kovaa vauhtia.

JARI: On kyllä ollut hyvin hämentävää seurata, miten vähin soraäänin on voitu leikata kehitysavusta ja luopua ilmastotavoitteista eri puolilla maailmaa.

A RJA: Pöydällä on maapallon ja ihmiskunnan selviämisen turvaaminen tässä ja nyt mutta militarisoituminen ja samalla demokratian haastaminen jyräävät kaiken alle.

HELENA: Järjestelmien ja toimintamallien on muututtava, kun maailman muuttuu. YK on ainoa rakenne, jossa kaikki maailman maat voivat keskustella. Se pitäisi perustaa juuri nyt, ellei se jo olisi.

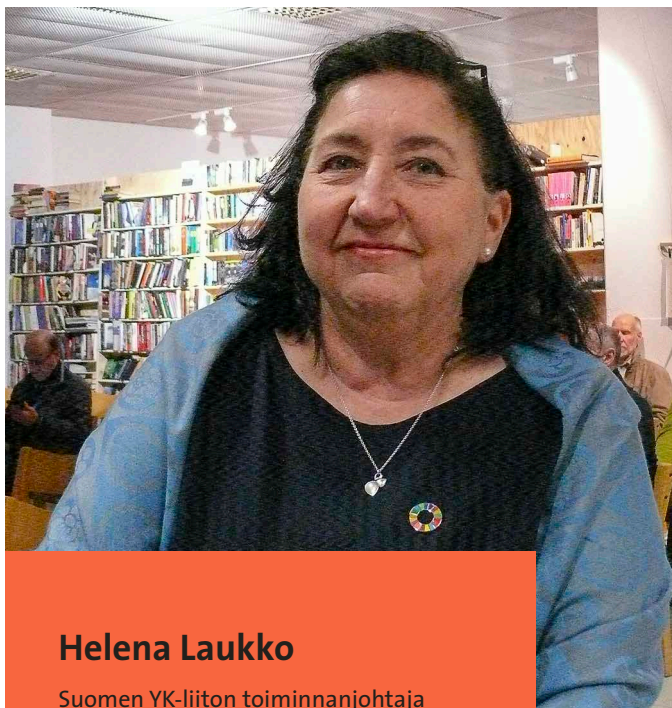
MARKUS: Monissa maissa oli jo tapahtumassa hyvää demokratiakehitystä joitakin vuosia sitten. Mutta kun sosiaalisen median ja somejättien merkitys on vuodesta 2015 korostunut – sitä sensuroidaan, siellä polarisoidaan ja se on miljaröörien puolella – vastahyökkäys hyvälle kehitykselle on näkynyt autoritaarisuuden kasvuna demokratian kustannuksella.

Markus Kröger

Globaalin kehitystutkimuksen professori, Helsingin yliopisto.

Kiinnostuksen kohteet luonnonvarat, maa- ja metsätalous sekä arktinen alue.

Helena Laukko

Suomen YK-liiton toiminnanjohtaja
2003.

Kansainvälisen solidaarisuussäätiön
toiminnanjohtaja 1997–2003

ARJA: Demokratian tilaa on moninäkökulmainen yhteiskunnallinen keskustelu ja kansalaisyhteiskunta edustuksellisen rinnalla. Siksi tämäkin keskustelu käydään.

JARI: On kauhistuttavaa, kuinka checks and balances -mekanismeja, vallan kolmijakoa haastetaan ja sitä ennen kaikkea, että valtaa pitää voida valvoa. Näin tapahtuu juuri nyt Yhdysvalloissa. Luottamusta instituutioihin murennetaan. Samalla luovutaan valistuksen ajalta asti vaikuttaneista periaatteista ja siitäkin, että päätöksillä olisi rationaaliset perusteet.

ARJA: Lähdetään siitä, että kaaoksenomaisesta myllerryksestä syntyy jotain uutta, jotain vanhaa ja jotain sinistä kuin morsiuspuvussa ikään. On keskityttävä perusasioihin ja niiden vaalimiseen kuten demokratiaan, että asioista säädetään lailla, perus- ja ihmisoikeuksiin, tieteen vapauteen... meillä kaikilla on vastuumme kansalaisina. Rauha ja rauhoittuminen olisi nyt tarpeen.

HELENA: Globaalin turvaverkon toimintaedellytyksiä leikataan, jolla on valtava merkitys hätätilanteisiin reagoimisessa. Kun kansainvälisistä sopimuksista ryhdytään valitsemaan itselle sopivat, vedetään mattoa alta kaikelta.

MARKUS: Monet kollegani ihmettelevät muualla maailmassa valtavaa painetta militarisoitumiseen. He katsovat Euroopan puolustukseen panostamisen olevan ylireagointia. Vaikka näin ei olisi, tässäkin pitää katsoa, ketkä tästä panostamisesta hyötyvät.

Mutta ei kaikki ole vain negatiivista. Ruohonjuuritasolla tosiaan tapahtuu paljon demokratisoitumista eri puolilla.

JARI: Vaikka monet kansainväliset instituutiot ovat nyt huonossa hapessa, on syytä pitää niiden koneistot käynnissä ja toimia sääntöjen mukaan. Kyse on paljolti siitä, miten Kiina, Intia ja globaali etelä parhaiten integroidaan vanhan uudistuneelle pohjalle.

Mielestäni demokratia ja markkinatalous ovat omassa lajissaan parhaat. Demokratiasta näin on sanottu kauan, mutta sanottu koskee myös markkinataloutta. Ellei taloudessa ole sääntöjä, se on silloin kapitalismia, josta hyötyvät kapitalistit ja ne poliitikot, jotka hyötyvät kapitalisteista. **Y**